

Informe

Les veus de mestres. Diàleg i ensenyament responsiu

Del currículum a l'aula: eines i recursos per aprendre a guiar la
construcció de coneixement a través del diàleg (DIALEDU)
2023ARMIF00026

Esther Fatsini Matheu
Isabel Carrillo Flores
Mar Beneyto Seoane

Índex

1. Introducció	4
2. Metodologia	5
2.1. Participants	5
2.2. Objectius	5
2.3. Continguts	5
2.4. Dinàmica	6
3. Resultats de les veus de mestres	7
3.1. L'ensenyament responsiu	7
3.2. El diàleg en l'ensenyament responsiu	10
3.2.1. El diàleg requereix canviar el rol docent	10
3.2.2. El diàleg com a eina fonamental de l'aprenentatge	10
3.2.3. Estratègies per fomentar el diàleg	11
3.3. Reptes de formació en el diàleg responsiu	14
3.3.1. El repte de saber motivar l'aprenentatge conciliant inseguretat i incertesa	15
3.3.2. El repte d'identificar els buits de formació i formar-se	15
4. Conclusions	17
5. Bibliografia	19

1. Introducció

El projecte *Del currículum a l'aula: eines i recursos per aprendre a guiar la construcció de coneixement a través del diàleg* (DIALEDU) té com a objectiu principal oferir orientacions teòriques i pràctiques que millorin els sabers conceptuals, procedimentals i actitudinals dels futurs docents d'educació primària. Aquest projecte busca situar el diàleg a l'aula entre mestres i alumnat com a element clau en el procés de construcció de nou coneixement en dominis específics. Això es reflecteix tant en els moments de planificació de les intervencions didàctiques com en els moments d'actuació real a l'aula i de reflexió crítica sobre la pròpia pràctica (Schön, 1998).

El currículum vigent a Catalunya (Decret 175/2022) aposta per enfocaments metodològics centrats en l'alumnat, atorgant nous rols tant a l'alumnat com als docents. L'alumnat es converteix en un veritable agent epistèmic (Stroupe, 2014), responsable actiu dels processos de construcció de nous coneixements en dominis específics d'aprenentatge. En conseqüència, el rol del docent evoluciona de simple transmissor de coneixement a guia i acompanyant en el procés de construcció de coneixement.

La construcció de coneixement a l'aula és un procés complex que depèn de dos factors fonamentals: l'habilitat, els coneixements i les eines dels docents per planificar intervencions a l'aula que permetin desenvolupar els nous rols; i l'habilitat, els coneixements i les estratègies dels docents per actuar a l'aula facilitant un procés de construcció de coneixement en el qual l'alumnat actuï com un agent epistèmic actiu, d'acord amb els principis del *responsive teaching* (Robertson et al., 2016).

2. Metodologia

La metodologia per a l'elaboració d'aquest informe s'ha basat en la realització d'un grup de discussió amb mestres d'Educació Infantil i Educació Primària per reflexionar sobre el sentit del diàleg en l'ensenyament responsiu i l'aprenentatge significatiu dels infants. A continuació, es detallen els aspectes clau de la metodologia:

2.1. Participants

Les participants del grup de discussió han estat 7 mestres d'Educació Infantil i d'Educació Primària de set escoles diferents de la comarca d'Osona i del Bages, i les quals compten amb una llarga trajectòria professional en l'àmbit escolar. La majoria de les mestres tenien nocions prèvies del significat del diàleg responsiu i dues de les mestres participants, a més a més, són directores del centre educatiu al que pertanyen.

2.2. Objectius

- Conèixer com es treballen els aspectes del diàleg amb els infants a les aules/escoles de les mestres participants.
- Identificar si s'utilitza l'enfocament de l'ensenyament responsiu (ER) i com.
- Descriure la importància de la formació en ER tant en la formació inicial de mestres com en la formació permanent.

2.3. Continguts

Els continguts que es van treballar durant la sessió van incloure:

- El paper del diàleg per desenvolupar l'aprenentatge en els infants en la pràctica educativa.
- El significat de l'ensenyament responsiu i les seves característiques.

- Exemples de pràctiques d'aula on es fa ús del diàleg orientat a la creació de coneixement amb els infants.

Les preguntes que van orientar la discussió amb i entre les mestres van ser:

- Expliqueu què en sabeu i què feu sobre diàleg en l'aprenentatge i la conversa per construir coneixement amb l'alumnat.
- L'ER és una forma d'ensenyament que promou l'aprenentatge de l'infant entre d'altres tipus d'ensenyament, i en aquest GD ens centrem en valorar aquest tipus d'ensenyament i quan aquest és facilitador (que no vol dir sempre). Amb què s'assembla amb el que feu? Veieu punts de contacte?
- Donar les accions a les mestres (ACOLLIR: atendre idees i raonaments dels infants; CLARIFICAR: interpretar les seves idees i relacionar-les amb coneixement específics; ELABORAR: donar resposta ajudant a construir coneixements als infants). Amb què s'assembla amb el que feu? D'aquestes 3 accions quines feu més o menys? Quan? Per què? Exemples d'alguna àrea concreta (didàctiques específiques).
- Amb quines àrees és més factible i amb quines no? Sempre és factible? Amb quines penseu que hi ha més facilitats i amb quines més dificultats? Per què?
- Com a mestres formadores (que acolliu a estudiants en pràctiques a les vostres aules) com veieu que els i les estudiants posen en pràctica el diàleg? I l'ER? Quina formació percebeu que tenen?
- Com considereu que s'ha d'acompanyar des de la universitat l'aprenentatge de l'ER? Com considereu que s'ha d'acompanyar des de l'escola?
- Voldríeu afegir alguna cosa més? Amb què us quedeu de parlar de l'ER?

2.4. Dinàmica

La dinamització del grup de discussió va ser realitzada per tres investigadores del projecte de recerca que formen part del Departament de Pedagogia de la Facultat d'Educació, Traducció, Esports i Psicologia (FETEP) de la Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya (UVic-UCC). A partir d'un guió es van abordar els objectius i continguts plantejats de manera dialògica i reflexiva. La participació en el grup de discussió no va requerir cap preparació prèvia per part de les mestres, com tampoc la realització de cap tasca prèvia, sinó que havien d'aportar el seu coneixement i reflexions a través de la conversa. La durada de la sessió va ser d'1 hora i mitja i es va portar a terme a les instal·lacions de la mateixa universitat el dimecres 5 de febrer de 2025 a les 17:30h.

3. Resultats de les veus de mestres

En la formació inicial de docents, la construcció del saber professional sobre l'ensenyament responsiu, s'afavoreix en el context de les aules universitàries i alhora en el context de les escoles. En ambdós espais, s'activen processos de formació en ensenyament responsiu, i de reflexió sobre la seva posada en pràctica, que necessiten de corresponsabilitat i un fer en cooperació entre tutores i tutors de la universitat i les escoles en l'acompanyament de l'alumnat. Conèixer què saben, què pensen i què fan les i els mestres de les escoles participants en la recerca i que acompanyen les pràctiques és el que ha motivat el grup de discussió i els resultats que es presenten a continuació.

Els resultats de l'anàlisi de les veus de les mestres participants en el grup de discussió s'estructuren en tres temes que evidencien aspectes a tenir en compte en l'acompanyament d'alumnes i la seva formació pràctica en ensenyament responsiu, l'ús del diàleg com a mediador dels processos educatius, i reconeixement de l'agència dels infants en la construcció de coneixement i significació d'aprenentatges.

3.1. L'ensenyament responsiu

L'ensenyament responsiu (ER) posa el focus en el diàleg com a eina clau per a la construcció de coneixement a l'aula (Robertson et al., 2016). Aquesta estratègia, per les mestres participants en el grup de discussió, no només implica comunicar-se amb els infants, sinó que suposa un canvi de rol docent, situant-los en el centre del seu propi aprenentatge. La trobada amb elles ha permès posar en comú diverses perspectives i experiències al voltant d'aquesta estratègia.

Un primer aspecte rellevant que s'ha destacat és la necessitat de compartir significats sobre el concepte de diàleg a l'aula. S'ha constatat que, si bé moltes escoles ja empraven aquesta estratègia, no sempre l'identificaven amb l'ER. En aquest sentit, s'ha fet una reflexió sobre com el diàleg esdevé una pràctica viva als centres educatius, més enllà d'una simple etiqueta metodològica.

El diàleg, per tenir un veritable impacte educatiu, ha de permetre als infants compartir els seus sabers i interessos, fomentant una participació activa i significativa. Aquesta interacció pot ser especialment potent a l'etapa d'Educació Infantil, on és més present per les metodologies emprades, però també es treballa a l'Educació Primària, adaptant i ampliant estratègies per donar continuïtat als aprenentatges, tot i que no amb la mateixa intenció i intensitat, segons les mestres participants.

Un canvi essencial que promou l'ER és la transició d'un diàleg inconscient a un diàleg conscient. En el primer cas, es tracta només d'una estratègia comunicativa; en el segon, adquireix un valor educatiu, ja que esdevé un recurs per al desenvolupament del pensament crític i la construcció del coneixement. Aquesta transformació requereix que el professorat estigui disposat a gestionar la incertesa i a cedir part del control sobre la direcció de l'aprenentatge, i en aquest sentit, les veus de les mestres han posat en evidència que no sempre hi ha consens en els seus respectius claudres.

S'expressa com l'enfocament de l'ER planteja reptes per al professorat, ja que l'ús del diàleg es basa en la necessitat de fer un canvi de rols a l'escola, en el qual, el de l'infant apareix com a central, i és a partir d'ell que es treballa la relació educativa i es decideixen les estratègies d'ensenyament i d'aprenentatge. En aquest sentit, es manifesta que hi ha diferències en la manera com es percep la pèrdua de control sobre la dinàmica de la classe. Segons la seva experiència als respectius centres, mentre alguns o algunes docents se senten còmodes amb aquesta llibertat, altres la viuen com una dificultat, independentment de la seva experiència. De tota manera, comparteixen que aquesta estratègia fa que sigui necessari replantejar-se la idea tradicional de l'aula silenciosa com a indicador d'aprenentatge, valorant cada cop més les interaccions i la construcció col·lectiva del coneixement com a bon indicador de progrés educatiu.

Les mestres comenten que un aspecte clau del diàleg, i per tant en un context d'ensenyament responsiu, és la seva capacitat per fomentar la inclusió. En contextos de diversitat cultural, el diàleg permet als infants compartir les seves experiències pròpies i sentir-se valorats, la qual cosa augmenta la seva autoestima i facilita l'aprenentatge de la llengua. Així mateix, esdevé una eina fonamental per als infants nouvinguts, permetent-los expressar-se i situar-se en el nou entorn escolar, ja que es fan presents a l'aula quan poden compartir amb altres la seva experiència vital a partir dels seus sabers, des dels seus interessos. El requisit en el diàleg és la presència de l'altre amb qui compartir o debatre, i és el que hi dona potencialitat educativa.

S'ha comentat com l'ensenyament responsiu posa en pràctica tres accions discursives, per part dels i de les docents, que es poden llegir com a progressives perquè cada nova acció implica tenir més en compte les aportacions dels infants, que es

poden resumir en: a) acollir les idees dels infants; b) clarificar les seves idees; i c) elaborar a partir de les seves idees. El repàs del significat de la definició de l'ensenyament responsiu, com una manera de situar les idees i coneixements dels i les alumnes en primer pla, per construir nous coneixements a partir d'aquestes idees, ha generat debat sobre el protagonisme dels infants en la construcció del coneixement. De fet, l'ER implica reconèixer els i les alumnes com a agents epistèmics, és a dir, com a persones que tenen coneixements valuosos, malgrat no siguin els sabers hegemònics i culturalment predominants en l'escola (Comissió Internacional sobre els Futurs de l'educació, 2022) però que poden contribuir al procés d'aprenentatge perquè parteixen de les seves vivències, les seves experiències i els seus sabers (Stroupe, 2014).

En la conversa es constata que no hi ha un significat únic al voltant de l'ús de l'estratègia del diàleg, en les escoles on s'ubiquen les mestres participants, i apareix la idea que no només es tracta del seu ús amb finalitats curriculars. De fet, en alguns moments es parla del diàleg com a mitjà, element que destaquen com a principal quan parlen de les metodologies didàctiques que utilitzen actualment en les seves escoles, però també s'esmenta el diàleg com a finalitat, en el sentit que l'estratègia impregna les relacions educatives més enllà d'una metodologia en una o varies àrees d'aprenentatge, si es treballa sota la perspectiva de mètodes globalitzats.

Pensar en el diàleg i en l'ER planteja a les mestres participants alguns dilemes o reptes emergents, un canvi de paradigma en varis sentits, pensant en el perfil de docents que acullen als seus centres. Per una banda, expressen que treballar des d'aquesta perspectiva, fa manifest la presència d'incomoditat perquè es treballa sota el principi de la incertesa i de no control previ o total de les situacions per part docent, ja que implica saber gestionar la incertesa de no saber cap on portaran les idees expressades pels infants. Per una altra banda, implica passar de considerar errònies les idees dels infants a entendre-les com a punt de partida per a la construcció de coneixement vàlid i permanent, i no tots o totes les docents se senten còmodes en aquest canvi de rol. De tota manera, comparteixen que amb l'ER, es posa el focus en el diàleg i en la possibilitat d'elaborar preguntes provocadores per fer emergir els coneixements i els aprenentatges dels infants.

Tot i els seus avantatges, les mestres participants han expressat dubtes sobre la viabilitat d'aplicar aquesta estratègia de manera sistemàtica al llarg de tota la jornada escolar i per part de tot el professorat. No obstant això, es reconeix el seu potencial per a generar espais de conversa i intercanvi entre infants de diferents etapes educatives, contribuint a una escola més dinàmica, inclusiva i participativa.

3.2. El diàleg en l'ensenyament responsiu

Les veus de les mestres participants en el grup de discussió destaquen dos idees que expressen un canvi de mirada en la concepció de com s'ensenyava i com aprenen els infants i la importància del diàleg en el procés educatiu.

3.2.1. *El diàleg requereix canviar el rol docent*

Les mestres participants expressen que el diàleg implica un canvi de rol en relació a com es situen en el procés educatiu, i com en el fer a les aules es necessari canviar d'un enfocament unidireccional centrat en la transmissió de sabers, a un enfocament d'acompanyament i orientació no directiu. Això requereix reconèixer els sabers que els infants ja porten a l'inici de la seva escolaritat i els que van construït dins i fora de l'escola en les diferents etapes educatives.

Canviar el rol demana a les i les docents passar de ser el centre del coneixement a ser mestres que faciliten, a través del diàleg, el procés d'aprenentatge de nenes i nens. Les mestres expressen el fet que si bé és necessari saber dialogar, això no és suficient per guiar el diàleg amb els infants i entre infants, sense imposar les pròpies idees. En diferents moments de la conversa es diu que la clau està en un canvi de mirada, d'innovar, de metodologies participatives, i de tenir en compte els centres d'interès dels infants.

Les aportacions de les mestres es poden relacionar amb els principis d'una pedagogia crítica que projecta una educació transformadora de la relació educativa. Una educació on ensenyar "no és transferir coneixement, sinó crear les possibilitats per a la seva pròpia producció o construcció". És actuar a l'aula amb actitud oberta a indagacions, a la curiositat i a les preguntes dels alumnes (Freire, 1997).

Aquest canvi en la concepció sobre la forma d'ensenyar requereix pensar i fer de l'escola una comunitat democràtica. Les mestres i els mestres que fan seva aquesta opció en la vida escolar quotidiana saben que el diàleg, parlar als infants i amb els infants és educatiu perquè és creador d'un ambient obert i lliure dins les aules, i perquè contribueix a la formació responsable i crítica dels infants (Freire, 2012).

3.2.2. *El diàleg com a eina fonamental de l'aprenentatge*

Les mestres participants en el grup de discussió a l'expressar la necessitat de canviar el rol docent per incorporar en la relació educativa el diàleg, també coincideixen en considerar que el diàleg és una eina clau per l'aprenentatge significatiu, ja que permet a l'alumnat expressar les seves idees, compartir coneixements i construir nous sabers en relació.

El diàleg no es pensa únicament com una tècnica o una estratègia, sinó una manera d'entendre l'educació que situa l'infant com a protagonista del seu aprenentatge que es va construint a través de la conversa i la participació dialògica.

Al situar el diàleg en el centre del procés d'ensenyament-aprenentatge, les veus de les mestres ens parlen de condicions necessàries per a que el diàleg entri a les aules. En aquesta orientació valoren que l'ús del diàleg entre infants està més present en escoles que plantegen situacions d'aprenentatge, projectes, ambients, ... però reconeixen que això no vol dir que sigui l'eix articulador dels processos educatius a les escoles. Està present en alguns moments i situacions, però no sempre.

Per una part, expressen la diversitat de perspectives davant d'aquesta evidència: que no estigui sempre tampoc ha de ser negatiu; s'ha de modular la seva intensitat segons el context de diversitat i situacions d'aprenentatge; o és necessari transformar la mirada per tal que el diàleg formi part i impregni la vida educativa de l'escola.

Per una altra part, les mestres identifiquen obstacles a la presència del diàleg derivats, per exemple, d'un currículum fragmentat en disciplines; proves d'avaluació que no contemplen processos; o l'organització del temps i l'espai escolar.

En conjunt, les aportacions de les mestres reconeixen que amb més o menys intensitat, el diàleg està present a les escoles. Es fomenta que els infants parlin entre ells, i això és positiu perquè aprenen uns dels altres, però això per si mateix no significa que les mestres i els mestres facin ús del diàleg en un actuar responsiu que ha d'estar atent a les idees i raonaments dels infants; les ha d'interpretar i relacionar amb coneixements; i donar resposta ajudant a construir coneixements (Marimon-Martí i Martí Feixas, 2023). L'actuar responsiu requereix d'algunes condicions que fan referència a que el diàleg a l'aula s'acompanyi, en tot moment, d'actitud positiva i constructiva. Això vol dir que per dialogar, és necessari que els interlocutors es respectin mútuament (mestres-infants; infants-infants); s'elimini l'autoritarisme i la coerció (en el fer de mestres); i es contribueixi a crear una situació d'igualtat, en la que ningú centralitzi la paraula i es deixi parlar de tot a tothom evitant el dogmatisme (per part de les i els mestres) (Puig, 1993).

3.2.3. Estratègies per fomentar el diàleg

Les mestres mostren consciència del valor del diàleg com a estratègia per l'aprenentatge amb els infants, i com a recurs per la construcció de coneixement situat des de les seves experiències infantils, i la seva pròpia mirada del món, com el perceben i com l'entenen i l'expliquen. En aquest sentit, durant la conversa en el grup de discussió han aparegut referències indirectes a les pedagogies que van impulsar estratègies de renovació pedagògica en el s. XX i recuperades en les pedagogies

del s. XXI (Carbonell i Sebarroja, 2015), donant-les-hi una nova interpretació. Vegem a continuació quines són les propostes metodològiques, destacades per les mestres participants, en les quals utilitzen el diàleg com a estratègia, perquè identifiquen que permeten que els infants siguin protagonistes del seu aprenentatge i desenvolupin habilitats comunicatives essencials, tot i que no sempre sota els principis de l'ensenyament responsiu, pròpiament dit.

- **Treball per projectes. Diàleg i aprenentatge actiu:** el treball per projectes és una metodologia educativa transformadora que situa l'alumnat al centre del seu propi aprenentatge, promou el diàleg de manera natural, afavoreix les relacions interpersonals i l'experiència comunitària. Les mestres comenten com a través d'aquesta estratègia, els i les alumnes han de col·laborar, expressar idees i resoldre problemes conjuntament, fomentant un aprenentatge significatiu. Aquesta metodologia també permet la integració de diverses disciplines i el desenvolupament de competències comunicatives en un context real. De fet, l'aprenentatge basat en projectes afavoreix la interacció entre iguals i la negociació de significats, elements clau per a la construcció del coneixement, elements que són la base del paper del diàleg en l'ER. Les mestres identifiquen que, a través d'aquesta estratègia metodològica, els infants es comuniquen entre ells, comparteixen idees i resolen problemes de manera col·laborativa, de manera que el diàleg esdevé una eina per a la construcció del coneixement i per a l'aprenentatge significatiu, i permet als infants assumir un paper actiu en el seu aprenentatge, promovent la reflexió i els "obliga a transitar de la inquietud al propòsit i a generar un procés de treball que transforma els que l'han fet i els permet ser-ne conscients" (Esteve Ràfols, 2019, p. 40). Identifiquen que aquests processos són viscuts a les seves escoles, des d'aquesta perspectiva metodològica.
- **Ambients i racons. Fomentant el diàleg des de la primera infància:** a l'etapa d'educació infantil, els ambients i racons constitueixen una eina fonamental per estimular el diàleg espontani entre els infants, promovent el desenvolupament del vocabulari i les habilitats comunicatives (Garcia, 2018). Les mestres expressen que aquests espais permeten que els infants explorin i aprenguin de manera autònoma, mentre el docent actua com a facilitador del diàleg i la reflexió. Un aspecte clau en aquest enfocament és la no intervenció directa del mestre o mestra, deixant que els infants expressin i elaborin els seus propis raonaments sense una guia imposada. De fet, reconeixen que de manera inconscient utilitzen les funcions discursives del diàleg, com planteja l'ER, però que en no fer-les explícites, no apareixen tant en el treball a l'educació primària. En aquesta estratègia, el o la docent evita intervenir de manera immediata en les interaccions dels infants, per permetre que s'expressin

i elaborin els seus raonaments sense una direcció imposada. Les mestres participants ho relacionen amb l'ús del diàleg, en l'ER, perquè identifiquen que afavoreix un aprenentatge profund i significatiu, i la construcció de coneixement a partir de les *experiències i reflexions dels infants*.

- **Situacions d'aprenentatge: Partir del conegut per expandir el coneixement:** les situacions d'aprenentatge es basen en la connexió entre el que l'alumnat ja coneix i el que vol descobrir, i es fonamenta en les experiències prèvies i en els interessos personals dels infants. Aquest enfocament facilita la participació activa i l'ús del diàleg com a eina de construcció de significats, per tant, l'aprenentatge esdevé contextualitzat, més significatiu i motivador per a l'alumnat. Les mestres comenten que des que treballen amb situacions d'aprenentatge a les seves escoles, es posa de manifest que els infants s'involucren més activament i participen en el procés d'aprenentatge mitjançant el diàleg i la interacció amb els companys i el conjunt de docents.
- **Codocència. Un canvi en la interacció docent-infant:** la codocència, o l'ensenyament compartit entre dos docents, permet una observació més detallada de les interaccions entre infants, evitant la intervenció prematura del professorat en la resolució de problemes. Aquesta estratègia ajuda a crear un espai on l'infant pugui construir el coneixement sense la pressió d'obtenir respostes immediates i correctes del o de la docent, i facilita un ambient més dinàmic que permet observar millor el desenvolupament del diàleg entre els infants. En la conversa amb les mestres expressen com, en les seves escoles, observen que una part del professorat sent la necessitat de proporcionar les respostes correctes de manera immediata als infants, però admeten que la codocència permet donar més espai perquè l'alumnat pugui elaborar el seu propi raonament i construir significats a partir del diàleg i la reflexió compartida, a partir de la regulació professional entre iguals.
- **Matemàtiques i diàleg. Cap a una “thinking classroom”:** l'experiència personal i directa, d'alguna de les mestres participants, en les estratègies de l'ER en àmbits específics de coneixement, com ara la de les matemàtiques, permet concretar com la formació inicial de mestres en el diàleg i l'ER té impacte, quan ho posen en pràctica a les escoles, en els aprenentatges dels infants en aquesta àrea, i se n'expliquen algunes experiències, ja que algunes de les veus de mestres han participat en el projecte EU¹. S'esmenta la metodolo-

1. Aquest informe es basa en els resultats del grup de discussió previst amb mestres d'escoles en el context del projecte “Del currículum a l'aula: eines i recursos per aprendre a guiar la construcció de coneixement a través del diàleg (DIALEDU)” (2023 ARMIF 00026). Aquest es basa en un projecte previ “L'escola a la universitat: un nou context per aprendre a fer de mestre/a (projecte EU)” (2020 ARMIF 00007). La recerca, en el projecte EU, planteja un vincle directe entre les Escoles i la Universitat, a partir de la formació inicial de mestres en les estratègies de l'ER.

gia de les *thinking classrooms* per fomentar el diàleg i el pensament crític. Mitjançant l'ús de pissarres verticals i la creació de grups aleatoris, es crea un ambient d'aprenentatge on la interacció entre els infants és clau per resoldre reptes matemàtics. En lloc de centrar la relació entre docent i alumnat, es plantegen desafiaments assolibles per als infants, i el paper del docent es transforma en el d'un observador que analitza les estratègies de resolució i escolta els arguments que sorgeixen del diàleg. L'objectiu d'aquesta estratègia metodològica és que els infants esdevinguin conscients de la seva capacitat per donar respostes i que comprenguin que un mateix problema pot tenir diverses solucions, per tant, es construeix a partir del diàleg i la interacció social. El o la docent pot afavorir aquesta construcció del coneixement mitjançant preguntes obertes i enriquidores, en lloc de corregir directament els errors dels infants, promovent el desenvolupament del pensament crític i, en aquest cas i de manera específica, el matemàtic.

- **Estratègies de pensament. Fer conscient el diàleg:** l'ús d'estratègies de pensament ajuda a fer que el diàleg sigui conscient i estructurat, promovent una reflexió profunda sobre els processos d'aprenentatge. Les mestres expressen com aquesta estratègia ensenya als infants a verbalitzar el seu raonament i a construir coneixement a partir de la interacció amb els altres. A través de tècniques com el pensament visible, la metacognició i la formulació de preguntes obertes, es pot fomentar un diàleg reflexiu i estructurat que permet als infants construir significats de manera progressiva, i és així com l'utilitzen algunes de les mestres presents en el grup de discussió. Aquest enfocament ajuda a consolidar l'aprenentatge i a desenvolupar una actitud crítica i activa en el procés educatiu.

En definitiva, les veus de les mestres participants en el grup de discussió expressen com el diàleg és una eina essencial en el procés d'ensenyament-aprenentatge, i el vinculen a la presència de diverses metodologies actives en les seves escoles, perquè ofereixen estratègies eficaces per promoure'l a l'aula. Mitjançant el treball per projectes, els ambients d'aprenentatge, la codocència, les *thinking classrooms* o les estratègies de pensament, les mestres identifiquen que es crea un espai on els infants poden expressar, construir i consolidar coneixements de manera autònoma i significativa, que en definitiva és el que es pretén amb l'ER.

3.3. Reptes de formació en el diàleg responsiu

En el grup de discussió, les mestres participants comparteixen reflexions sobre les dificultats que suposa l'ensenyament responsiu a les aules, i especialment sobre els canvis que implica el diàleg en l'ofici. Com s'ha exposat, aquests canvis fan re-

ferència a un canvi de rol que no es dona de manera automàtica, sinó que planteja resistències relatives a les concepcions sobre com s'ensenyà i com s'aprèn, a les pròpies competències de diàleg, al coneixement i domini de metodologies diverses, i al reconeixement i respecte de l'agència dels infants. Aquests elements mostren que aprendre a estar d'una altra forma a les aules implica canvis complexos en l'ofici d'educar que s'acompanyen d'una percepció de manca de seguretat i control. Les mestres identifiquen aquestes dificultats, i alhora les plantegen com a reptes de les escoles.

3.3.1. El repte de saber motivar l'aprenentatge conciliant inseguretat i incertesa

Les mestres expressen que el diàleg pot generar inseguretat en com, a través del diàleg, personalitzar l'aprenentatge dels infants. La inseguretat s'acompanya de la incertesa. Per una part, perquè no sempre es té la seguretat dels sabers, la consciència de saber que es tenen els coneixements. Per una altra part, perquè no sempre es pot controlar cap a on anirà la conversa, ni ajustar la intervenció per tal que no sigui directiva ni sigui obstacle que limiti el protagonisme i autonomia de l'infant en el seu aprenentatge.

Les mestres mostren aquestes preocupacions donada la complexitat que plantegen les aules diverses. S'interroguen si tenen els recursos i la formació per atendre la diversitat a través d'un procés dialògic que demana actuar de manera situada, respectant l'infant i adequant l'acció facilitadora a la seva biografia. Afirmen, que si aquest procés és difícil en les i els mestres amb trajectòria en l'ofici, la inseguretat i la incertesa augmenten en mestres principiants que en els seus inicis busquen seguretat i tenir control de la situació educativa.

La formació es situa, per tant, com a repte clau per desplegar l'actitud dialògica (Cortina, 1994) i traduir-la en les pràctiques d'aula on les accions comunicatives han d'estar guiades pel reconeixement de mestres i alumnat com a interlocutors vàlids, amb capacitat de dialogar i prendre decisions. Significa, a més, respectar com a dret l'agència dels infants, valorar l'autonomia i els seus interessos. L'actitud dialògica és generadora de preocupació activa per l'infant i el seu aprenentatge. Es també acompanyament educatiu respectuós amb les diferències.

3.3.2. El repte d'identificar els buits de formació i formar-se

Davant les dificultats explicitades en el punt anterior, són les pròpies mestres participants en el grup de discussió les que fan propostes concretes. Indiquen que cal reconèixer la importància de la formació contínua amb una doble finalitat: per a reflexionar sobre les pròpies pràctiques i aprendre sobre ensenyament responsiu

amb l'objectiu de desenvolupar pràctiques conscients i efectives; i per dur a terme un acompanyament de qualitat a mestres en formació i a mestres novells

La formació que proposen les mestres no es limita a continguts sobre ensenyament responsiu, contempla la formació en habilitats de diàleg i emocional. Els tres sabers són necessaris per a dur a terme pràctiques educatives articulades a l'entorn de l'ús del diàleg com a escolta activa que vol dir, saber observar, saber entendre i saber atendre les accions dels infants a l'aula per donar resposta a les seves necessitats (Marimón-Martí i Martí Feixas, 2023).

En relació a la formació, un aspecte que es dedueix de les aportacions de les mestres és que cal treballar les contradiccions entre la formació inicial en ensenyament responsiu i ús del diàleg com a constructor d'aprenentatges, i els temors que desperten els processos de transició a l'ofici: la transició de canviar de rol d'estudiants a rol de mestres; i la transició de viure l'escola no de forma esporàdica com les pràctiques, sinó amb la sostenibilitat que requereix el dia a dia a l'aula.

Les transicions són generadores d'inseguretat i d'incerteses, i han de ser continguts de la formació inicial i continua que portin a reflexionar sobre el fet que la pròpia condició humana està determinada per incerteses cognitives i històriques; que conèixer i pensar no és arribar a una veritat absolutament segura, sinó dialogar amb la incertesa; i que és necessari ser conscient de l'ecologia de l'acció que té com a principi que qualsevol acció, un cop feta, entra en un joc d'interaccions i de retroaccions, en el propi medi en que es produeix, que poden desviar-la dels seus objectius i fins i tot portar-la a un resultat contrari del previst (Morin, 2001).

4. Conclusions

Les mestres participants comparteixen la importància de canviar la mirada vers l'educació. Consideren necessari revisar els rols de les persones participants en les situacions d'aprenentatges amb l'objectiu de fomentar més la funció facilitadora de docents i l'autonomia dels infants. Això no significa renunciar a ensenyar, però l'ensenyament adopta altres significacions. Mirar diferent l'ofici d'educar, requereix prendre consciència, que ensenyar no és transmetre coneixements, sinó actituds i accions com: la reflexió crítica sobre la pràctica; conciliar llibertat i autoritat; assumir el risc d'obrir les aules a la innovació i altres formes de fer; saber escoltar i respectar els sabers de nenes i nens; i disponibilitat al diàleg (Freire, 1997).

Es destaca és la importància d'articular la formació inicial en ensenyament responsiu d'alumnes amb la formació continua de les i els mestres de les escoles on es fan les pràctiques. Les veus de les mestres expressen que sense coneixement sobre què és l'ensenyament responsiu i com dur a la pràctica l'ensenyament responsiu, l'acompanyament de l'alumnat en formació es debilita. Alhora la formació ha de permetre posar nom a allò que ja es fa, és a dir, identificar projectes, metodologies, accions d'escola que són expressió d'ensenyament responsiu i poden servir de model orientatiu a les pràctiques d'estudiants.

Element articulador de l'ensenyament responsiu que afavoreix la construcció de coneixement de nenes i nens és el diàleg. Les veus de les mestres destaquen la seva importància en el procés educatiu i en les relacions d'aula. Es valora l'impacte positiu del diàleg en els aprenentatges dels infants, i es destaca que el diàleg ha de ser transversal al quotidià de les escoles i que hi ha estratègies que afavoreixen el seu aprenentatge. Es reconeix i es planteja també la necessitat de formació de mestres sobre el diàleg com a competència comunicativa. Per a dialogar i fer ús del diàleg com a mediador en la construcció de coneixement, s'ha d'aprendre el diàleg en la seva complexitat: principi ètic, procediment democràtic, i conjunt d'habilitats d'interrelació (Puig, 1993). La formació redueix les incerteses, dona seguretat i pràctiques educatives dialògiques.

En síntesi, s'entén que l'ensenyament responsiu no es pot entendre com una tècnica, un protocol, una metodologia més d'innovació. Tampoc el diàleg poc quedar reduït a un ús relacional i de participació dels infants en les activitats d'aula. L'ensenyament responsiu requereix un canvi de concepcions sobre com s'ensenyava i com s'aprèn; però també necessita i contextualitzar-se, doncs s'entén que l'educació ha de ser situada; i situar en el centre el treball en cooperació universitat-escola en l'acompanyament de futures i futurs mestres en la pràctica de l'ensenyament responsiu.

5. Bibliografia

Carbonell i Sebarroja, J. (2015). *Pedagogías del siglo XXI: Alternativas para la innovación educativa*. Octaedro.

Comissió Internacional sobre els Futurs de l'educació. (2022). *Reimaginem junts els nostres futurs: Un nou contracte social per a l'educació*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382890?posInSet=3&q=95b7-37284d6a830c>

Cortina, A. (1994). *La ética de la sociedad civil*. Anaya.

Decret 175/2022, de 27 de setembre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 8762, 29 de setembre de 2022.

Esteve Ràfols, M. (2019). *Aventures d'aprenentatge: Construir escola amb el treball per projectes*. Eumo Editorial.

Freire, P (1997). *Pedagogía de la autonomía*. Siglo XXI.

Freire, P. (2102). *Cartas a quien pretende enseñar*. Siglo XXI.

Garcia, P. R. (2018). La introducció dels ambients d'aprenentatge a les escoles públiques. Estudi de cas. *Comunicació Educativa: revista d'ensenyament de les comarques meridionals de Catalunya*,

31, 21-31. <https://raco.cat/index.php/comeduc/article/view/373540>

Marimon-Martí, M. i Martí Feixas, J. (coord.) (2023). *Orientacions per introduir l'ensenyament responsiu a la formació inicial de mestres*. Servei de Publicacions UVIC-UCC.

Morin, E. (2001). *Tenir el cap clar. Per organitzar els coneixements i aprendre a viure*. La Campana.

Puig, J.M. (1993). *Toma de conciencia de las habilidades para el dialogo. Materiales para la educación ética y moral*. CLE.

Robertson, A.N; Scherr, R.E. i Hammer, D. (2016). *Responsive teaching in science and mathematics*. Routledge.

Schön, D. (1998). *El profesional reflexivo. Cómo piensan los profesionales cuando actúan*. Paidós.

Stroupe, D. (2014) Examining classroom science practice communities: how teachers and students negotiate epistemic agency and learn science-as-practice. *Science Education*, 98, 487-516. <https://doi.org/10.1002/sce.21112>

